DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_15
УДК 342.95(477)

С. Г. Гаспарян,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник

ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса,

м. Харків, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1050-8292>, e-mail: femida2015@ukr.net

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

У статті зауважено, що від правильного добору та розстановки кадрів залежить результативність судово-експертної діяльності. Схарактеризовано правові норми, які визначають вимоги до особи, яка може бути експертом, а також норми, що позбавляють її такої можливості; описано права й обов'язки судового експерта. Розкрито шляхи підготовки судових експертів і нормативно-правові акти, що регулюють цей процес. Окрему увагу приділено правовому регулюванню підготовки та стажування осіб, які отримують або підтверджують кваліфікацію судового експерта, а також особливостям правового регулювання атестації судових експертів. Розглянуто дію нормативно-правових актів, що визначають загальний порядок фінансового забезпечення працівників судово-експертних установ і регулюють їхнє соціальне забезпечення.

Ключові слова: судово-експертна установа, експерт, судовий експерт, кадрове забезпечення, кадровий склад, атестація, підготовка, спеціалізація, адміністративно-правові норми.

Постановка наукової проблеми. В Україні експертне забезпечення правосуддя посідає одне з чільних місць у суспільній практиці, оскільки розвиток правової держави та громадянського суспільства неможливі без незалежної, достовірної, науково-обґрунтованої й об'єктивної судової експертизи, що дає змогу максимально захистити права та свободи громадян. Науковці зазначають, що судово-експертну діяльність урегульовано й забезпечено нормами багатьох галузей права, однак, провідне місце в цій сфері належить адміністративно-правовим нормам, на основі яких здійснюється діяльність експертів, створення експертних установ, методичне забезпечення органів судової експертизи тощо ¹.

Сучасне суспільство не стоїть на місці, воно динамічно розвивається, і судово-експертна діяльність розвивається одночасно з ним: зокрема, вагомо збільшилася кількість розв'язуваних питань і досліджуваних об'єктів судової експертизи. Це зумовлено тим, що тенденції розвитку судової

¹ Олійник О. О., Галуцько В. В., Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: моногр. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 224 с.

експертизи в Україні перебувають в одній площині з більшістю інтеграційних процесів, що відбуваються під час тісної взаємодії з елементами науково-технічного прогресу, а в іншій площині — з новими, доволі витонченими формами злочинності, що сформувались останнім часом і підвищили свою активність.

Адміністративно-правовий аспект регулювання судово-експертної діяльності покликаний забезпечити вдосконалення всієї системи судової експертизи та перерозподіл повноважень між окремими органами, що діють у зазначеній сфері. Саме тому від правильного добору та розстановки кадрів залежить результативність судово-експертної діяльності. Відповідно, організація та функціонування судово-експертних установ в умовах їх реформування неможливі без урахування всіх чинників, пов'язаних з їх кадровим забезпеченням, зокрема, адміністративно-правових норм у правовому регулюванні кадрового забезпечення, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. З позицій методології, адміністративно-правове регулювання кадрового забезпечення судово-експертної діяльності базується на наукових працях різних галузей знань: філософії права, теорії держави і права, кримінального права, криміналістики, судової експертології, адміністративного права, теорії управління тощо. Окремі аспекти щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, поміж яких: В. Галунько, Л. Головченко, В. Гончаренко, А. Іванов, О. Єщук, Т. Кагановська, Н. Кліменко, О. Ключев, О. Кравченко, О. Матвєєвський, Г. Муїнова-Савіна, О. Олійник, П. Репешко, Е. Сімакова-Сфремян, Н. Ткаченко, В. Шерстюк та інші¹. Проте, свою увагу вони переважно зосереджували на загальних чи суміжних проблемах, і безпосередньо правове регулювання кадрового забезпечення судово-експертних установ не було предметом їхніх досліджень.

Так, у монографії О. Олійник, В. Галунько, О. Єщук на основі аналізу чинного законодавства, досвіду країн Європейського Союзу, думок учених у сфері адміністративного права та практики діяльності

¹ Див., наприклад: Ключев О. М. До питання міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 18. Харків: Право, 2018. С. 154—163 ; Ткаченко Н. М. Удосконалення професійної підготовки судового експерта — важливий фактор розвитку експертної дидактики//*Там само*. С. 203—214 ; Головченко Л. М. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток//*Право України*. 2003. № 12. С.100—103 ; Петрова І. А. Шляхи мотивації співробітників судово-експертних установ України//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 18. Харків: Право, 2018. С. 214—221 ; Кагановська Т. Є. Сутність та завдання кадрового забезпечення як засобу сприяння функціонуванню держави та її органів//*Форум права*. 2008. № 1. С. 215—220 ; та ін.

публічної адміністрації розкрито особливості сучасного адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності¹. У дисертації Т. Кагановської зауважено, що правова основа, яку може бути покладено в основу визначення нормативно-правової бази діяльності суб'єктів кадрового забезпечення, має багаторівневу структуру, що зумовлює необхідність відповідності між нормативно-правовими актами у цій сфері, прийнятими на різних рівнях,— від Конституції України до підзаконних актів державних органів, які регулюють запровадження відповідних механізмів кадрового забезпечення та безпосередню діяльність з питань кадрового забезпечення². Проте, комплексного та всебічного дослідження проблем правового регулювання кадрового забезпечення судово-експертної діяльності й визначення у ньому місця адміністративно-правових норм не проведено, що визначає актуальність цієї роботи та дає змогу здійснити загальний комплексний аналіз досліджуваного явища й опрацювати єдині підходи щодо його подальшого вдосконалення.

Метою статті є оприлюднення результатів загального комплексного аналізу досліджуваного явища, опрацювання єдиних підходів щодо його подальшого вдосконалення та визначення місця адміністративно-правових норм у правовому регулюванні кадрового забезпечення судово-експертних установ.

Викладення основного матеріалу дослідження. Однією з важливих складових забезпечення якісного кадрового складу судово-експертних установ об'єктивно виступає правове регулювання, яке сьогодні не позбавлене недоліків. Сучасне оновлення законодавства, що активно проводиться сьогодні в Україні, є підґрунтям подальшого вдосконалення судової експертизи.

Правове регулювання кадрового забезпечення судово-експертних установ здійснюється відповідно до норм міжнародного та європейського права, Конституції України, кодексів України, законів і підзаконних нормативно-правових актів, передусім, відповідно до Конституції України, яка проголошує основні засади діяльності всіх органів державної влади. Згідно з Конституцією України (ст. 3), найвищою соціальною цінністю визнано людину, що покладає певні обов'язки на державу: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У ст. 92 Конституції України, зі свого боку, визначено регулювання діяльності судово-експертних установ виключно законами України³.

¹ Олійник О. О., Галуцько В. В., Єщук О. М. Зазнач. твір.

² Кагановська Т. С. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення державного управління в Україні: автореф. дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.07. Київ, 2012. С. 25.

³ Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями)/Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

Зауважимо, що Конституція України беззаперечно спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а виконання функцій державою зорієнтовано саме на людину, що потребує відповідних ресурсів для забезпечення такої діяльності, зокрема людських. Науковці зазначають, що питання кадрового забезпечення, в аспекті створення дієвого та високоефективного державного апарату, що здатен відповідно до сучасних умов виконувати ті чи інші функції держави, завжди були актуальними у правовій науці, зокрема, й у теорії адміністративного та трудового права, теорії управління¹.

Конституювання державної діяльності не може не вплинути на те, як, у який спосіб і за допомогою яких ресурсів виконуються її відповідні обов'язки та функції. В. Б. Авер'янов зауважує, що в новостворюваному громадянському суспільстві з його ринковими механізмами, стандартами демократичної та відкритої державної влади місце й роль держави зазнають загальної трансформації². Щодо розуміння сутності держави, то тут увагу акцентовано на тому, що вона є відносно самостійною організацією, яка не збігається із суспільством, це організація особливого роду, що відповідає на питання: кому й чому вона служить, які її мета й завдання?³

З огляду на окреслене вище, слід зауважити, що провідну роль у процесі провадження судових експертиз відіграють державні спеціалізовані установи й експертні служби, на які законом покладено здійснення судово-експертної діяльності. Чільне місце у здійсненні судово-експертної діяльності посідає судовий експерт. Державний Реєстр атестованих судових експертів, ведення якого забезпечує Міністерство юстиції, налічує приблизно 3,5 тисячі судових експертів державних установ та фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Згідно з вимогами Закону України «Про судову експертизу», значній кількості фахівців недержавних структур Центральна експертно-кваліфікаційна комісія Міністерства юстиції України присвоїла кваліфікацію судового експерта з багатьох експертних спеціальностей, зокрема, будівельно-технічних, товарознавчих, економічних та інших. За останні роки збільшився не тільки чисельно, а й якісно кадровий склад експертів-криміналістів судово-експертних установ Міністерства юстиції та науково-дослідних експертно-криміналістичних установ Міністерства внутрішніх справ України.

Для підготовки експертних кадрів при Національній академії внутрішніх справ України відкрито факультет підготовки слідчих і криміналістів

¹ Кагановська Т. Є. Сутність та завдання кадрового забезпечення як засобу сприяння функціонуванню держави та її органів//*Форум права*. 2008. № 1. С. 215—220.

² Авер'янов В. Б. Ще раз про зміст і співвідношення понять «державне управління» і «виконавча влада»: полемічні нотатки//*Право України*. 2004. № 5. С. 114.

³ Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник. Москва: Юрайт, 2000. С. 84—85.

для органів внутрішніх справ, а також діє факультет підвищення кваліфікації експертів-криміналістів. На кафедрах криміналістики та криміналістичних експертиз Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського університету імені Івана Франка, Національної академії внутрішніх справ України, Національного університету «Одеська юридична академія», Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та інших юридичних закладів вищої освіти здійснюють наукові дослідження в галузі криміналістичної діагностики та прогностики, криміналістичної інформатики, комп'ютерної психофізіологічної діагностики людини, сучасних інформаційних технологій, автоматизації експертних досліджень, криміналістичної одорології, криміналістичної голографії, застосування мікроскопії, радіоактивних ізотопів, інфрачервоної спектроскопії, вивчають питання застосування лазерів у криміналістиці. Мають місце також розроблення щодо впровадження в експертну практику сучасних електромагнітних, радіоскопічних, голографічних і теплових методів для розв'язання низки пошукових криміналістичних завдань ¹.

Організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність ² — саме так розмежовує підпорядкування забезпечення кадрами судово-експертних установ ст. 8 Закону України «Про судову експертизу». Інакше кажучи, Законом визначено, що кадрове забезпечення судово-експертних установ перебуває під керуванням Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Цим Законом визначено необхідні вимоги для укладання трудового договору на посаду судового експерта. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 10 Закону судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. У ч. 2 цієї самої статті зазначено загальні вимоги до судових експертів державних спеціалізованих судових установ, а саме: судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності ³.

¹ Головченко Л. М. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_953 (дата звернення: 25.05.2020).

² Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232.

³ Там само.

Законодавчо також прописано умови, за яких особу неможна залучати до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта. Так, ст. 11 цього Закону прямо зазначає, що не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта». Поряд із цим також наголошено: «інші обставини, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачаються процесуальним законодавством»¹.

Акцентуємо увагу на тому, що Законом України «Про судову експертизу» визначено загальні вимоги щодо кадрового забезпечення судової експертизи (ст. 21), оскільки передбачено, що підготовка фахівців для державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, здійснюється вищими навчальними закладами; спеціалізація та підвищення кваліфікації проводяться на курсах та у спеціальних закладах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають на меті здійснювати експертну діяльність, проходять навчання з відповідної експертної спеціальності в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України з урахуванням обмежень, передбачених законом»². Зауважимо, що положення цієї статті зазначають питання кадрового забезпечення судово-експертної діяльності та особливості підготовки фахівців для державних спеціалізованих установ судових експертиз і тих осіб, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Крім того, визначено порядок забезпечення належного професійного рівня останніх, а саме: «для забезпечення належного професійного рівня фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і отримали кваліфікацію судового експерта, крім тих, які мають науковий ступінь, один раз на три роки повинні пройти стажування в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України відповідно до спеціальності та підтвердити рівень своїх професійних знань (ч. 3 ст. 21 Закону)»³.

У ч. 1 ст. 21 повторено диспозицію ст. 10 цього Закону щодо того, що претендент на посаду судового експерта державної спеціалізованої установи судових експертиз (далі — *СУСЕ*) обов'язково повинен мати вищу освіту (освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, магістра), однак, містить істотні доповнення: передбачено обов'язкову подальшу спеціалізацію та підвищення кваліфікації фахівця саме як судового експерта відповідного профілю; здобуття нової спеціальності у закладах вищої освіти чи

¹ Про судову експертизу: ...//Там само.

² Там само.

³ Там само.

на державних відомчих курсах. На практиці ті міністерства й відомства, до сфери управління яких належать СУСЕ, по-різному реалізують окреслені положення Закону.

Слід визнати, що прогресивною є система, запроваджена Міністерством охорони здоров'я України, яка передбачає навчання від базової освіти до подальшої спеціалізації. Таку систему запроваджено для підготовки судово-медичних і судово-психіатричних експертів. Наприклад, претенденти на посаду судового експерта-медика на останньому курсі навчання в медичному закладі вищої освіти мають пройти річну інтернатуру при кафедрах судової медицини, а по закінченні — здобути атестат спеціаліста (магістра) у галузі судової медицини. Остаточна спеціалізація медика як судово-медичного експерта загального профілю чи судово-медичного експерта-криміналіста, гістолога, цитолога, токсиколога, імунолога тощо відбувається під час практичної роботи в бюро судово-медичної експертизи. У подальшому такий фахівець має пройти атестацію в Експертно-кваліфікаційній комісії (далі — ЕКК), яка функціонує при Головному й обласних бюро судово-медичних експертиз.

Слід звернути окрему увагу на те, що доволі часто не тільки кафедри судової медицини, а також ЕКК не мають фахівців, які повинні викладати та перевіряти знання претендентів на здобуття кваліфікації судового експерта-медика в галузі процесуальних дисциплін, експертології та криміналістики, хоча таку вимогу зазначено ч. 2 ст. 17 Закону, а саме: «до складу експертно-кваліфікаційних комісій входять найбільш досвідчені фахівці та науковці, які мають кваліфікацію судового експерта та стаж практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Серед них має бути не менше двох фахівців тієї експертної спеціальності і того класу, з яких комісія проводить атестацію, присвоює кваліфікацію судового експерта або кваліфікаційний клас, а також фахівець з процесуальних питань судової експертизи»¹. Зауважимо, що Центр судових експертиз Міністерства оборони поповнюється військовими медиками, яких у галузі судової експертизи готує заклад післядипломної освіти — Українська військово-медична академія.

Підготовка кадрів професійних експертів, що запроваджена для системи судово-експертних центрів Міністерства внутрішніх справ України (далі — МВС) має іншу процедуру. При окремих закладах вищої освіти МВС працюють факультети або спеціалізовані науково-навчальні інститути, що за спеціальною програмою проводять підготовку спеціалістів-криміналістів та експертів-криміналістів. У складі державної екзаменаційної комісії в цих закладах — члени ЕКК з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (провідної установи судово-експертної служби МВС України). Після складання «об'єднаний» комісії державних іспитів випускник здобуває диплом про вищу юридичну освіту

¹ Про судову експертизу: ...//Там само.

(освітньо-кваліфікаційного рівня магістр) і одночасно «допуск» (свідectво) на право проведення широкого кола криміналістичних експертиз (наприклад, почеркознавчих, технічного дослідження документів, трасологічних, балістичних, дослідження матеріалів, речовин і виробів, тощо). Окремий етап атестування фахівця-криміналіста як судового експерта щодо присвоєння певної спеціальності, прямо передбачений ст. 10 Закону (проходження відповідної підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України), відсутній.

Свої особливості має підготовка кадрів для судово-експертних науково-дослідних установ Міністерства юстиції України. Ці установи є багатопрофільними в галузі судової експертизи, оскільки проводять експертні дослідження у різних галузях судової експертизи (наприклад, криміналістичних, інженерно-технічних, економічних, біологічних, психологічних тощо) та, як зауважують науковці, «вони «рекрутують» потрібних фахівців з вищою базовою освітою (освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче за спеціаліста) у галузі гуманітарних, природничих і технічних наук і після тривалого стажування (від 6 до 12 місяців) і накопичення практичного досвіду проводять атестацію фахівця як судового експерта певної спеціальності, відповідно до базової освіти претендента, за 16 основними видами судових експертиз, які включають 75 спеціалізацій»¹.

Для забезпечення належного професійного рівня судові експерти, які не є працівниками державних установ (за виключенням осіб, які мають науковий ступінь), мають один раз на три роки проходити стажування в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України за тією спеціальністю, за якою здійснюють експертну діяльність, а також атестацію для підтвердження рівня своїх професійних знань, навичок і вмінь. Зауважимо, що кожна щорічна атестація (окрім стажування) також передбачає навчання в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України за визначеною програмою.

Формулюючи свої кадрові потреби, Міністерство юстиції України орієнтується на ч. 4 ст. 21 Закону України «Про судову експертизу», а саме: «вивчення потреб у підготовці, спеціалізації та підвищенні кваліфікації експертів, а також розроблення пропозицій щодо задоволення цих потреб здійснюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність»². Науковці зазначали, що «у Міністерстві охорони здоров'я та Міністерстві

¹ Серай М. Я., Форіс Ю. Б. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу»//Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб./КНДІСЕ, Акад. адвокатури; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 379.

² Про судову експертизу: ...//Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. Ст. 232.

внутрішніх справ України такі функції покладені на головні установи, що очолюють судово-експертні служби цих міністерств (Головне бюро судово-медичної експертизи і Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр відповідно), у Міністерстві юстиції України — на Управління експертного забезпечення правосуддя, яке отримує та реалізує кадрові заявки науково-дослідних установ судової експертизи»¹.

Зауважимо, що створення належного кадрового складу висококваліфікованих професіоналів судово-експертних установ Мін'юсту потребує визначення особливих вимог до осіб, що мають право обіймати посади судових експертів і керівників різних рівнів науково-дослідних установ судових експертиз (далі — *НДУСЕ*) Міністерства юстиції України.

Іншим нормативно-правовим актом, що регулює кадрове забезпечення судово-експертних установ, є Кодекс законів про працю України (далі — *КЗпП України*). Відповідно до нього здійснюють прийом на роботу фахівців судово-експертних установ, укладають і розривають трудові договори з ними, саме він регулює тривалість робочого часу та відпочинку працівників, гарантує оплату праці не нижче мінімальної. Так, відповідно до ч. 4 ст. 95 КЗпП України, «мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці»².

Працівники судово-експертних установ користуються гарантіями та компенсаціями, зокрема, «мають право на відшкодування витрат та одержання інших компенсацій у зв'язку зі службовими відрядженнями. Працівникам, які направляються у відрядження, виплачуються: добові за час перебування у відрядженні, вартість проїзду до місця призначення і назад та витрати по найму жилого приміщення в порядку і розмірах, визначених законодавством»³. Тобто КЗпП України визначає загальний порядок фінансового забезпечення працівників судово-експертних установ.

Законом України «Про оплату праці» визначено: «оплата праці працівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету, здійснюється на підставі актів Кабінету Міністрів України в межах бюджетних асигнувань» (ст. 13)⁴. Крім того, ст. 18 Закону України «Про судову експертизу» передбачено, що «заробітна плата працівників державних спеціалізованих установ (невійськовослужбовців і тих, хто не має звань рядового

¹ Сегай М. Я., Форіс Ю. Б. Знач. твір. С. 381.

² Кодекс законів про працю України: затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами та доповненнями)//*Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

³ Там само.

⁴ Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР (зі змінами та доповненнями)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 17. Ст. 121.

і начальницького складу), які мають кваліфікацію судового експерта, складається з посадового окладу, надбавок, доплат до нього, премій та інших виплат, розмір і порядок визначення яких визначаються Кабінетом Міністрів України»¹. Законодавством також визначено норми та гарантії нарахування заробітної плати, її види, системи.

Зауважимо, що згідно з п/п. 2 п. 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» Міністерство юстиції України «здійснює добір персоналу в апарат Міністерства та на керівні посади в його територіальні органи, на підприємства, в установи та організації, що належать до сфери його управління, організовує роботу з підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації працівників апарату Мін'юсту та його територіальних органів, а також організовує підвищення кваліфікації працівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується через Міністра юстиції, та їх територіальних органів через навчальні заклади післядипломної освіти, які належать до сфери управління Мін'юсту»². Окремо зазначимо, що саме Мін'юст України (п/п. 62—67 п. 4 цієї Постанови) є відповідальним за:

- організацію відповідно до законодавства експертного забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи;
- забезпечення організації роботи Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції і Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції;
- видачу й анулювання свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ;
- здійснення контролю за організацією діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ;
- забезпечення ведення державного Реєстру атестованих судових експертів і Реєстру методик проведення судових експертиз;
- спрямування та контроль діяльності науково-дослідних установ, які проводять судову експертизу й належать до сфери управління Мін'юсту; здійснення нормативно-методичного забезпечення їхньої діяльності³.

З метою якісного й належного добору кадрів, підвищення професійного рівня судових експертів, сприяння підготовці кваліфікованих

¹ Про судову експертизу: ...//Там само. 1994. № 28. Ст. 232.

² Положення про Міністерство юстиції України: затв. Постановою КМУ від 02.07.2014 р. № 228 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-p> (дата звернення: 25.05.2020).

³ Там само.

судово-експертних кадрів, надання методичної допомоги, поширення в експертному середовищі високоморальних принципів і на підставі зазначених вище положень законодавства, Міністерство юстиції розробило й наказом від 19.04.2012 р. № 611/5 затвердило Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України¹. Відповідно до назви цього документа, у його основу покладено посадову ознаку, оскільки кваліфікаційні вимоги до працівників НДУСЕ визначено їхніми посадовими обов'язками, які, зі свого боку, зумовлюють найменування посади.

Наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів»² визначено, що «кваліфікація судового експерта фахівцем НДУСЕ присвоюється згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцем науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України»³. Також зауважено (п. 1 розд. III), що «підготовка (стажування) працівників НДУСЕ, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, здійснюється: за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи — НДУСЕ або Інститутом права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України; за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей — НДУСЕ»⁴.

Положенням також передбачено (абз. 1 п. 3 розд. III), що «фахівець, який має намір вперше отримати кваліфікацію судового експерта, спочатку проходить підготовку за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, а потім за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей»⁵. У разі, якщо в державній експертній установі відсутні судові експерти зі спеціальності, за якою працівник НДУСЕ має пройти підготовку (стажування), його відряджають до іншої НДУСЕ, і ця установа надає йому відгук про проходження підготовки (стажування). Крім того, враховуючи потреби в обміні досвідом із закордонними судово-експертними установами, Положенням також визначено, що «в НДУСЕ (за їх згодою) можуть проходити підготовку (стажу-

¹ Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: затв. наказом Мін'юсту України від 19.04.2012 р. № 611/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12/paran14#n14> (дата звернення: 25.05.2020).

² Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змінами та доповненнями). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/ed20150303> (дата звернення: 25.05.2020).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

вання) фахівці, що не є громадянами України, в тому числі працівники експертних установ судових експертиз інших держав. Після проходження підготовки (стажування) в НДУСЕ таким фахівцям видається довідка про проходження підготовки (стажування) з відповідного виду судової експертизи» (п. 14 розд. III) ¹.

Згідно з вимогами цього Положення (п. 1—2 розд. IV):

- «1. Для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта працівники НДУСЕ та фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинні мати відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра, пройти підготовку (стажування), знати теоретичні, організаційні і процесуальні питання судової експертизи та методичні положення і практику їх застосування за відповідною експертною спеціальністю.
2. При вирішенні кваліфікаційною палатою ЦЕKK питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту» ².

Акцентуємо увагу на тому, що згідно з абз. 1 ч. 1. ст. 5 Закону України «Про вищу освіту»: «підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень;
- науковий рівень» ³.

Зауважимо, що в оновленому Законі «Про вищу освіту» такого ступеня вищої освіти, як «спеціаліст» (відповідно до чинних нормативно-правових актів) не існує, однак, включно до 2016 року випускники закладів вищої освіти здобували такий ступінь.

З метою гармонізації законодавства України пропонуємо внести зміни до п. 1 розд. IV Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, виклавши його в такий редакції: «Для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта працівники НДУСЕ та фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинні мати відповідну вищу освіту

¹ Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/ed20150303> (дата звернення: 25.05.2020).

² Там само.

³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (зі змінами та доповненнями). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 25.05.2020).

не нижче магістра (спеціаліста), пройти підготовку (стажування), знати теоретичні, організаційні та процесуальні питання судової експертизи й методичні положення і практику їх застосування за відповідною експертною спеціальністю».

Від правильного добору та розстановки керівного складу судово-експертних установ залежить не лише перебіг, а й результати реформи. Управління судово-експертними установами й експертними службами в умовах їх реформування неможливе без врахування всіх чинників і ретельного планування розв'язання в можливих управлінських проблемах. За таких умов видається доцільною підготовка осіб із числа досвідчених наукових співробітників державних судово-експертних установ, які виявили здібності до керівної роботи, за спеціальністю «магістр державного управління» за спеціалізацією «судово-експертна діяльність» із подальшим зарахуванням їх до кадрового резерву та призначенням після проходження конкурсного відбору на керівні посади до судово-експертних установ у системі Міністерства юстиції України й Міністерства охорони здоров'я України, а також до відповідних систем судово-експертних служб Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України¹.

Проходження підготовки (стажування) фахівців, які прагнуть здобути або підтвердити кваліфікацію судового експерта, здійснюється відповідно до затверджених програм з урахуванням необхідної кількості академічних годин на опанування теоретичного матеріалу. Слід також зауважити, що Положенням передбачено таке:

«1. <...>

Програми підготовки (стажування) затверджує голова ЦЕKK. Програми підготовки (стажування) передбачають проведення лекційних та практичних занять, підготовку проектів висновків та проведення їх рецензування (у разі присвоєння кваліфікації судового експерта), рецензування копій висновків (у разі підтвердження кваліфікації судового експерта).

На рецензування надаються три проекти висновків або копії висновків за кожною експертною спеціальністю. Рецензування забезпечує НДУСЕ.

2. Мінімальний обсяг програм підготовки (стажування) становить: у разі присвоєння кваліфікації судового експерта — 40 академічних годин (далі — *програма № 1*); у разі першого підтвердження кваліфікації судового експерта — 32 академічні години (далі — *програма № 2*); у разі наступних підтверджень кваліфікації судового експерта — 24 академічні години (далі — *програма № 3*)»².

Хоча загальна чисельність усіх судових експертів в Україні складає не більше 8 тисяч фахівців у різних галузях знань, однак, щорічно вони вико-

¹ Репешко П. І. Механізми кадрового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні//*Економіка та держава*. 2011. № 8. С. 138—140.

² Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експер-

нують понад мільйон судових експертиз. За виключенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, судово-експертну діяльність мають право здійснювати також судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Види, об'єкти й завдання таких досліджень — найрізноманітніші. Але суспільство та держава потребують підготовки нової генерації й підвищення кваліфікації судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз України без зволікання з розв'язанням цих питань: потрібно ефективно змінювати наукові підходи до управління та забезпечення зростання рівня професійної компетентності фахівців, виокремлюючи питання процесуального законодавства і професійної підготовки для забезпечення реалізації державної політики щодо розв'язання питань практики проведення експертиз судовими експертами недержавних установ, забезпечуючи рівень надання публічних послуг¹. Це пов'язано з тим, що метою судово-експертної діяльності є забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою. При цьому зауважимо, що правосуддя є прерогативою судової влади, яка згідно з доктриною розподілу влад є сферою публічної та різновидом державної влади.

Варто зазначити, що проаналізовані вище нормативно-правові акти, які всебічно регулюють кадрове забезпечення судово-експертних установ України, можна визначити також за обсягом дії (загальні, спеціальні). Тому пропонуємо розподілити нормативно-правові акти, що регулюють кадрове забезпечення судово-експертних установ України, у такий спосіб:

- загальні (Конституція України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про оплату праці» тощо);
- спеціальні (Закон України «Про судову експертизу», Постанова КМУ від 02.07.2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», наказ Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» тощо).

Висновок. Проведене дослідження дало змогу визначити, що в правовому регулюванні кадрового забезпечення судово-експертних установ чільне місце посідає адміністративне законодавство. Оскільки певні дії та рішення суб'єктів кадрового забезпечення судово-експертних установ здебільшого зумовлено нормами саме адміністративного законодавства, що регулює внутрішню організаційну, виконавчу, розпорядчу й управлінську складову в діяльності судово-експертних установ, то, як поміж суб'єктами

тив: ... URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/ed20150303> (дата звернення: 25.05.2020).

¹ Гаспарян С. Г. Передумови недержавної правоохоронної діяльності в Україні: теоретичний аспект//*Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 96—102.

кадрового забезпечення судово-експертних установ, так і під час взаємодії з іншими органами, організаціями, установами й громадянами мають місце адміністративно-правові відносини. Доведено, що нормативно-правові акти, якими врегульовано кадрове забезпечення судово-експертних установ України, поділяються на загальні та спеціальні.

References

- Averianov, V. B. (2004). Shche raz pro zmist i spivvidnoshennia poniat «derzhavne upravlinnia» i «vykonavcha vlada»: polemichni notatky. *Pravo Ukrainy*. № 5 [in Ukrainian].
- Cherdancev, A. F. (2000) *Teoriya gosudarstva i prava*: ucheb. Moscow: Jurajt [in Russian].
- Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk posad pratsivnykiv nauково-doslidnykh ustanov sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy*: zatv. nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 19.04.2012 r. № 611/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12/paran14#n14>. (data zvernennia 25.05.2020) [in Ukrainian].
- Hasparian, S. H. (2016). Peredumovy nederzhavnoi pravookhoronnoi diialnosti v Ukraini: teoretychnyi aspekt. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*. Vyp. 4. [in Ukrainian].
- Holovchenko, L. M. *Pravove rehulivannia sudovoi ekspertyz: perspektyvy ta rozvytok*. URL: <http://old.minjust.gov.ua/953> (data zvernennia 25.05.2020) [in Ukrainian].
- Kahanovska, T. Ye. (2012). *Administratyvno-pravovi zasady kadrovoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini*. (Extended abstract of candidates thesis: 12.00.07). Kyiv. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho [in Ukrainian].
- Kahanovska, T. Ye. (2008). Sutnist ta zavdannia kadrovoho zabezpechennia yak zasobu spriannia funktsionuvanniu derzhavy ta yii orhaniv. *Forum prava*. № 1 [in Ukrainian].
- Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy*, zatv. Zakonom URSR vid 10.12.1971 r., (zi zminamy i dopovnenniamy) Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1971. № 50. St. 375 [in Ukrainian].
- Konstitutsiia Ukrainy* vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
- Oliinyk, O. O., Halunko, V. V., Yeshchuk, O. M. (2015). *Administratyvno-pravove rehulivannia sudovo-ekspertnoi diialnosti*: monohrafiia. Kherson: Hrin D. S.[in Ukrainian].
- Polozhennia pro ekspertno-kvalifikatsiini komisii ta atestatsiiu sudovykh ekspertiv*: zatv. nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 03.03.2015 r. № 301/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>. (data zvernennia 25.05.2020) [in Ukrainian].
- Polozhennia pro Ministerstvo yustytzii Ukrainy*: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lypnia 2014 r. № 228. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-p?find=1&text=%EA%E0%E4%F0>. (data zvernennia 25.05.2020) [in Ukrainian].
- Pro oplatu pratsi*: Zakon Ukrainy vid 24.03.1995 № 108/95-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1995. № 17. St. 121 [in Ukrainian].

- Pro sudovu ekspertyzu: zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-XII. (zi zminamy ta dopovnenniamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1994. № 28. St. 232 [in Ukrainian].*
- Pro vyshchu osvitu: zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. Holos Ukrainy. 2014. № 148 [in Ukrainian].*
- Repeshko, P. I. (2011). Mekhanizmy kadrovoho zabezpechennia sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. *Ekonomika ta derzhava*. № 8 [in Ukrainian].
- Sehai, M. Ya., Foris, Yu. B. (2010). Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu». *Ekspertyzy u sudovii praktytsi: nauk.-prakt. posibnyk*. KNDISE, Akad. advokatury; V. H. Honcharenka (Ed.). 2-vyd., pererob. i dop. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

С. Г. Гаспарян

**МЕСТО АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ
В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ КАДРОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ**

В статье подчёркнуто, что административно-правовой аспект регулирования судебно-экспертной деятельности призван обеспечить совершенствование всей системы судебной экспертизы и перераспределение полномочий между отдельными органами, действующими в данной сфере. Именно поэтому от правильного подбора и расстановки кадров зависит результативность судебно-экспертной деятельности. Целью статьи является представление результатов общего комплексного анализа исследуемого явления, обработки единых подходов к его дальнейшему совершенствованию и определения места административно-правовых норм в правовом регулировании кадрового обеспечения судебно-экспертных учреждений.

Правовое регулирование кадрового обеспечения судебно-экспертных учреждений осуществляется в соответствии с нормами международного и европейского права, Конституции Украины, кодексов Украины, законов и подзаконных нормативно-правовых актов. Обращено внимание на то, что ведущую роль в процессе производства судебных экспертиз играют государственные специализированные учреждения и экспертные службы, на которые законом возложено осуществление судебно-экспертной деятельности, ключевое место в этой деятельности занимает судебный эксперт.

Приведена характеристика правовых норм, определяющих требования к лицу, которой может быть экспертом, и препятствующих такой возможности; описаны права и обязанности судебного эксперта. Раскрыты пути подготовки судебных экспертов и приведены нормативно-правовые акты, регулирующие данный процесс. Проанализировано правовое регулирование подготовки судебных экспертов в системе Министерства здравоохранения Украины, Министерстве внутренних дел Украины, Министерства юстиции Украины для создания соответствующего кадрового состава высококвалифицированных профессионалов. Отдельное внимание уделено правовому регулированию подготовки и стажировки лиц,

намереваючихся получить или подтвердить квалификацию судебного эксперта, а также отражены особенности правового регулирования аттестации судебных экспертов.

Рассмотрено действие нормативно-правовых актов, устанавливающих общий порядок финансового обеспечения сотрудников судебно-экспертных учреждений и регулирующих их социальное обеспечение. Установлено, что проанализированные нормативно-правовые акты, всесторонне регулирующие кадровое обеспечение судебно-экспертных учреждений, можно разделить по охвату действия на общие и специальные.

Ключевые слова: судебно-экспертное учреждение, эксперт, судебный эксперт, кадровое обеспечение, кадровый состав, аттестация, подготовка, специализация, административно-правовые нормы.

S. Hasparian

THE PLACE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL NORMS IN THE LEGAL REGULATION OF FORENSIC INSTITUTIONS STAFFING

The article emphasizes that the administrative and legal aspect of forensic activities regulation is intended to ensure improvement of the entire system of forensic science and the redistribution of powers between individual bodies operating in this area. That is why the effectiveness of forensic examination depends on the correct selection and placement of personnel. The purpose of the article is to highlight the results of a general comprehensive analysis of the phenomenon under study, to develop common approaches for its further improvement and to determine the place of administrative and legal norms in the legal regulation of forensic institutions staffing.

Legal regulation of forensic institutions staffing is carried out in accordance with the rules of international and European law, the Constitution of Ukraine, codes of Ukraine, laws and bylaws of regulatory legal acts. It is noted that state specialized institutions and forensic services play the key role in the process of conducting forensic examinations, which are entrusted with the implementation of forensic activities by law, the leading place in this activity is occupied by a forensic expert.

The characteristic of the legal norms that determine the requirements for a person who may be a forensic expert, and those norms that deprive them of such an opportunity, describe the rights and responsibilities of a forensic expert, are given. The ways of training forensic experts and normative legal acts regulating this process are revealed. The legal regulation of forensic experts training in the system of the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine for the creation of appropriate staff of top qualified professionals is analyzed. Particular attention is paid to the legal regulation of training and internships of persons who intend to obtain or confirm the qualification of a forensic expert, as well as the peculiarities of legal regulation of forensic experts' certification are summarized.

The effect of regulatory legal acts that establish the general procedure for financial support of forensic institutions employees and regulate their social welfare is considered. It is established that the analyzed regulatory legal acts, which comprehensively regulate staffing in Ukrainian forensic institutions, can be divided according to the scope of action into general and special.

Keywords: forensic institution, expert, forensic expert, staffing, personnel, certification, training, specialization, administrative and legal norms.

Надійшла до редколегії 01.06.2020

Гаспарян С. Г. Місце адміністративно-правових норм у правовому регулюванні кадрового забезпечення судово-експертних установ//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключов, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 234—251. DOI: https://doi.org/10.32353_15.*